

Kommunal- og moderniseringsdepartementet
Postboks 8112 Dep

0032 OSLO

[Vår dato: 15. april 2016

[Vår ref.:

[Saksbehandler:

Kirkebyggets og gravplassens betydning - Innspill til stortingsmelding om bærekraftige byer og sterke distrikter

Det vises til invitasjon til å fremme innspill til stortingsmelding om bærekraftige byer og sterke distrikter. KA er arbeidsgiverorganisasjon for kirkelige virksomheter og har bl.a. alle landets kirkelige fellesråd som medlemmer. KA mottar også et årlig tilskudd via Kulturdepartementet over statsbudsjettet for å utgjøre et fagmiljø og støtte fellesrådene som kirkebyggforvaltere. Som ledd i dette arbeidet drifter KA også en nasjonal database som dokumenterer norske kirkebygg.

Kirkebyggets betydning for identitet og tilhørighet

Alle steder har en begynnelse, en historie. Denne historien og det som fremdeles er synlig av den, er med på å skape en identitet. Mange steder er det konkrete holdepunktet middelalderkirken, eller kirkestedet med røtter i middelalderen.

Det kan være flere grunner til at kirken ble plassert der den ble: Stedet kan ha vært det gamle kultstedet før kristen tid, høvdingsete eller en storgård. Det kan ha vært det geografiske knutepunktet i bygda, eller det var en del av stedets økonomiske sentrum.

Veldig ofte ble kirken bygget på et godt synlig sted og gjerne på en forhøyning. Man bygde kirker der folk bodde og ferdes, sentralt i forhold til folks liv. Dette gjelder både by og land. Kirken lå ved bytorget eller ved enden på en av byens gateakser.

Plasseringen, sammen med utformingen, gjør at kirkebygget er en viktig del av det professor Christian Nordberg-Schulz kalte «genius loci», stedets ånd. Dette handler i vår moderne tid om sentrale elementer som blant annet bygninger, deres plassering og landskap som skaper et sted, skaper identitet og tilhørighet, og som gjør et sted forskjellig fra alle andre.

Kirken og kirkestedet er de fleste steder i Europa vesentlige stedsskapende elementer, på grunn av sin funksjon, men ikke minst på grunn av den bevisste beliggenheten og som bindeledd til stedets historie, enten det er handelsstedet med bytorget med kirken, bygdas

sentrum eller fisker- eller bondesamfunnets brygge der kirken ofte var det «tronende» fondmotivet.

Alle steder og byer må ha en forankring for at folk skal føle tilhørighet og føle at det er meningsfullt å bli boende der. Et viktig forankringspunkt er historien og det fysiske som knytter nåtid til fortid. De historiske bygningene og området rundt, gir en form for klangbunn som gjør det meningsfullt å høre til.

I utviklingen av våre byer og tettsteder er det helt vesentlig å ta vare på det som skaper denne stedets ånd eller klangbunn. Det er få som har sin identitet knyttet til kjøpesenteret eller treningsstudioet som de i hverdagen frekventerer langt oftere. Det er derfor vesentlig å forholde seg til «fastpunktene» når stedet skal utvikles og vokse videre.

Ved kirker utenfor tettbebygde områder, skal det etter kirkeloven være en 60 meters byggefri sone. Sonen gir i mange tilfeller det rommet som skal til for at kirken bevarer sin stedsformende rolle. Likevel er det stadig oftere kommet et press mot 60-metersonen. Høye bygninger, enten det er forretningsbygg, hoteller eller landbruksbygninger presser seg på.

Erfaringene viser også at de 60 meterne ikke i seg selv er det største poenget når det gjelder stedsformingen: Det viktige er hva som dominerer og skygger siktlinjer. Langs kysten var kirketårnet innseilingspunktet eller kjenningspunktet for de som kom sjøveien. En del steder var sjøen selve kirkeveien. En skjerming av sikten til og fra kirken vil utydeliggjøre disse viktige elementene. Faste størrelser som antall meter er ikke tilstrekkelig for å verne stedets identitet. Hvert sted er forskjellig.

Tromsdalens «Ishavskatedral» er Tromsøs ikon. En innbygging av denne vil ødelegge stedets «genius loci». I Molde troner domkirken over bebyggelsen, selv om den er tett. Her handler det om dimensjoner på kirkebygget i forhold til omgivelsene. Det samme gjelder Røros og Røros kirke. Ingen vil tenke på å reise et stort hotell som skygger for byprofilen med den dominerende kirken. Drammens Bragernes torg leder opp mot Bragernes kirke. En åpen og aksial byutforming av europeiske dimensjoner. I Oslo er Oslo domkirke fondmotivet for det gamle bytorget, slik som det er i de fleste byer lenger sør i Europa. I Stavanger ser man domkirken over Breiavannet på den ene side og fra sjøsiden på den andre.

Også i moderne samfunn bør «kultstedene» være viktige, ikke bare for de troende, men også for stedsformingen. Disse er nesten alltid arkitektoniske elementer som bidrar til variasjon, og med sine skulpturale former og estetiske poeng er de ettertraktede oppgaver for arkitekter. Kultbyggene bidrar derfor til variasjon, visuelle utfordringer og forskjønnelse.

I en tid som preges av raske endringer på mange områder, er det grunn til å vie oppmerksomhet mot de mer lange linjer i arbeidet med stedsutvikling, og mot kirkebyggenes rolle i areal- og byplanlegging.

Det er i dag 1629 kirkebygg i landet vårt, etter kirkelovens definisjon. Svært mange lokalsamfunn har sitt eget kirkebygg. Vi ser ved kirkebranner og ved forslag om nedleggelse el. at kirkebyggene mobiliserer sterkt engasjement, uavhengig av ulikt forhold til tro og livssyn, og har stor betydning for tilhørighet og identitet i sine respektive lokalsamfunn.

De norske kirkebyggene er en viktig ressurs i utviklingen av bærekraftige byer og sterke distrikter. Dette er fleksible bygg som brukes av samfunnet på ulike måter. Her kan menneskers livsfaseritualer finne sted, det hellige rommet innbyr til ettertanke og refleksjon, i glede og sorg, kirkebyggene er også viktige som lokale kulturhus og kulturarenaer.

Kirkebyggenes betydning for næring og demografiske endringer

Kirkebyggene er en meget vesentlig komponent i utviklingen av Norge som turistdestinasjon. Ikke noe annet sted finnes de norske bygg- og håndverkstradisjonene materialisert som i kirkebyggene. Når fortellingen om Norge skal formidles kan man lese dette ut av disse byggene og de vil derfor være av stor interesse for tilreisende turister. I en slik sammenheng står stavkirkene i en særstilling. I profileringen av Norge som turistnasjon er det fjord, fjell og stavkirker som trekkes frem. Kommuner med stavkirker vil ha et stort potensiale for økte inntekter fordi turister også kjøper andre varer og tjenester når de besøker stavkirkene. Dette er en stor ressurs med et betydelig potensiale for videreutvikling i årene som kommer.

Norge ser ut til å stå ovenfor utfordringer knyttet til redusert oljeaktivitet, omstilling og endrede kompetansebehov. Hvilke naturressurser og hvilke teknologier som blir sentrale fremover vil ha betydning for den demografisk utvikling. Hvilke områder og lokalsamfunn som vil oppleve vekst og fraflytting vil påvirkes av dette og vil endres over tid. Kirkebyggene inngår allerede i landets samfunnsmessige infrastruktur rundt om i hele landet. Kirkebyggene vil være viktige faktorer i lokalsamfunn som vokser som følger av utnyttelse av lokale råvarer og ressurser. Som bærere av lokal identitet bidrar disse til å skape tilhørighet ved økt tilflytting og vekst.

Veksten i storbyene innebærer at nye bydeler bygges og lokalsamfunn utvikles. Det medfører behov for å bygge nye kirker i tiden fremover.

Gravplass

Gravplassen har flere viktige funksjoner i lokalmiljøet. Den enkelte grav har en særskilt betydning for de etterlatte. For samfunnet skal den sikre en hygienisk og verdig håndtering av menneskelige levninger. Samtidig er gravplassene viktige offentlige, grønne uterom. Mange steder utgjør de det eneste parkmessige anlegget. Det er viktig å være oppmerksom på begge disse verdiene som gravplassene ofre representerer.

De fleste gravplasser er i bruk over svært mange år og preges derfor av endringer i kultur og samfunn. Gjennom dette blir gravplassen viktige kulturbærere, ofte rike på viktige kulturminner.

De ulike funksjonene gravplassen har betinger at den kontinuerlig tas med i planlegging og regulering i forbindelse med utbygging. Gravplasser der folk bor gir flere gode muligheter til å besøke graver, samtidig som de gir allmenn mulighet til grønne områder og rekreasjon. Mange opplever at vår kultur blir mer og mer oppjaget og gravplassen kan i denne sammenhengen ha betydning som et sted for ro og kontemplasjon, og som et sted som representerer de lengre linjer i tilværelsen og i lokalsamfunnet.

For kvaliteten på en gravplass er det sentralt hvor godt den fungerer i forhold til omdanning av levninger. Etter tradisjonelle norske gravferdskikker legges det til grunn at levningene skal bli til jord. For samfunnet er det viktig at disse prosessene foregår etter forutsetningene, slik at graver kan gjenbrukes og anleggets levetid dermed blir så lang som mulig. Skal lokalmiljøet få mest mulig ut av dette potensialet, blir det derfor avgjørende å regulere gode og egnede arealer til gravplassformål.

Fra gammelt av lå det oftest en gravplass ved hver kirke, og sammen med kirkebygget har gravplassen i generasjoner vært et viktig sted for ritualer ved dødsfall og for minnemarkeringer mv.. Gravplassen er lokalsamfunnets sted for sorg, vemod og ettertanke.

I Norge har vi i hovedsak en gravskikk der alle avdøde fra samme lokalsamfunn blir gravlagt på samme gravplass, og det er liten tradisjon for egne felt e.l. for ulike grupper av befolkningen. Forskjellen mellom gravminnene i utforming og størrelse er også relativt liten. Gravplassen har på denne måten primært vært et uttrykk for fellesskap basert på geografisk tilhørighet i et lokalsamfunn, og i mindre vært en arena for å vise ulike religiøse, politiske, etniske eller sosiale tilhørigheter.

Ved siste revidering av gravferdsloven vedtok Stortinget følgende faneparagraf: «Gravlegging skal skje med respekt for avdødes religion eller livssyn». En annen viktig endring var rett til grav tilpasset religiøse krav (§ 6).

Tilrettelegging av de offentlige gravplassene for ulike religiøse og kulturelle gravskikker bidrar til å bekrefte gravplassene som et felles sted for alle som er bosatt i kommunen. Gravplassene har derfor en klar integrerende funksjon i norske lokalsamfunn og uttrykk for folkefellesskap på tvers av ulike skillelinjer.

Dagens gravferdslovgivning gir de etterlatte rett til en grav i bostedskommunen, og plassproblemer gjør at mange må benytte en gravplass i en annen del av kommunen enn der de er bosatt. Tilknytningen til den lokale gravplassen kan gjennom dette svekkes. I mange store kommuner har det vært en utvikling mot større gravplasser som dekker et langt videre område enn soknet, grenda eller bydelen. Dette kan forsterkes ytterligere ved kommunereformen. Større gravplasser vil kunne gi lavere etablerings- og driftskostnader, men kan svekke gravplassens betydning i lokalsamfunnet. Færre og større gravplasser gir også lengre reisevei og kan gjøre det mer krevende for de nærmeste pårørende å besøke gravplassen. KA ønsker derfor en planpolitikk for utvikling av framtidige gravplassarealer som styrker gravplassenes lokale tilhørighet. Dette forutsetter bl.a. at det legges til rette for utvidelser av eksisterende gravplasser.

Utvidelse av etablerte gravplassarealer i sentrale/attraktive deler av kommunen kan gi interessemotsetninger med andre ønsker om bruk av arealene. Det er derfor avgjørende å få anerkjent gravplassarealer som legitim bruk av attraktive/sentrale arealer. Gravplassens betydning som et grønt og rolig parkområde kan styrke grunnlaget for gravplassutvidelser i mer sentrale deler av kommunen.

I større kommuner vil det være grunnlag for å etablere gravplasser uavhengig av en kirke. Samtidig oppleves det av svært mange som ønskelig at det fortsatt er en nær sammenheng mellom kirkebygg og gravplass. Etablering av selvstendige gravplasser uavhengig av kirkebygg bør derfor være et supplement, og ikke en erstatning for muligheten for gravlegging ved den lokale kirken.

Etablering av nye gravplasser eller utvidelse av eksisterende gravplasser er et tidkrevende arbeid, og mange kirkelige fellestråd erfarer at det tar 8 – 12 år med planlegging, regulering, godkjenning og anleggsarbeid for å etablere nytt gravplassareal. Dette medfører at det er et særlig behov for god langtidsplanlegging på dette området. Det er nødvendig at gravplassarealer inkluderes i kommunenes langtidsplaner, og det må tidlig avsettes arealer til formålet. Sentrale føringer og bestemmelser som regulerer kommunenes arealplanlegging må ta høyde for disse hensynene.

Som nevnt sikrer gravferdsloven tilbud om graver tilpasset ulike religioners gravskikker. Med økt kulturelt mangfold og mer mangefasettete gravferdskikker, kan det bli naturlig å tenke økt interkommunalt samarbeid om offentlige gravferdstjenester. Dersom den lokale forvaltningen ikke har opparbeidet tilpassede graver selv, må de betale for gravlegging i slike graver i en nærliggende kommune.

Det vil si at det er åpning for interkommunalt eller regionalt samarbeid om tilpassede gravplasser. Dette kan bli aktuelt for å kunne tilby gravleggingsformer som det ikke er grunnlag for å tilby i alle kommuner, men som vil kunne representere et vesentlig behov regionen sett under ett. Eksempler på slike gravleggingsformer kan være navnet eller anonym minnelund og eventuelt kolumbarier dersom det åpnes for dette. Det er også naturlig å tenke at et visst befolkningsgrunnlag gir behov for et krematorium.

Flomfare og beredskap ved gravplass

Økt nedbør og mildere vintre har ført til økt flomfare. Korte, milde vintre gjør at jordmassene på gravplassene kan stå mett av fuktighet i en større del av året. Dette kan føre til dårligere omdanning av levninger. Men først og fremst kan flom føre til situasjoner der masser på gravplassen forflyttes, med fare skader på grøntanlegg og kulturminner, eller i verste fall at levninger vaskes frem. Fare for flom bør vurderes nøye ved valg av gravplassareal og hensynet til gravplasser må tas høyde for når tiltak mot oversvømmelser skal vurderes.

Vi legger til grunn at kirkebygg og gravplass er tema som bør være av interesse i departementets arbeid på flere områder, og håper våre innspill vil være av interesse i arbeidet med stortingsmeldingen. Vår kompetanse står til deres disposisjon og vi er disponible for spørsmål og utdyping ved behov.

Vennlig hilsen

KA

Frank Grimstad
Administrerende direktør

Kopi: Kulturdepartementet